

Charlotte Mathiassen

Etik som praktisk viden i kontekst

Eksempler fra interviews om mobning – og om fængselsliv

Resumé

Artiklen diskuterer etik i dybdegående, udforskende, kvalitative interviews. Forfatteren argumenterer for, at etik i sådanne interviews på den ene side angår at tage vare på interviewpersonen på en måde, så denne ikke udsættes for unødigt risiko i betydningen emotionelle kvaler. På den anden side argumenteres for, at en overdreven bestræbelse på at tage vare på den anden kan resultere i en omvendt paternalisme, hvor muligheder i interviewpersonens agens ikke anerkendes i tilstrækkeligt omfang. Artiklen illustrerer den kontinuerlige etiske udfordring i kvalitativ udforskning af særligt følsomme emner med eksempler fra to af forfatterens seneste kvalitative empiriske forskningsprojekter. Det ene projekt omhandler voksne menneskers erindrede erfaringer med at blive udsat for mobning i deres skoletid. Det andet drejer sig om kvinders afsoningsforhold i danske fængsler. Der argumenteres for, at etik er noget, som forskeren løbende må forholde sig til, idet etik er en del af hele forskningsprocessen, og ikke kan overstås med overholdelse af præfabrikerede retningslinjer og procedurer. Derfor er etik i kvalitativ empirisk forskning i høj grad en kontekstuel praktisk viden, der udvikles i fællesskab med andre, forhandles undervejs i et interview og

trækker på etik, der eksisterer og virker i en given kultur.

Nøgleord: Etik, kvalitative interviews, risiko, udbytte, agens, phronesis, dydsetik, magt, paternalisme, mobning, fanger i fængsel.

Indledning

Denne artikel tager udgangspunkt i, at etiske spørgsmål er en uomgængelig del af forskningen (Mauthner et al., 2002/2008). Det må forskeren forholde sig til. Artiklen omhandler etik i en bestemt type interview, nemlig dybdegående, udforskende, kvalitative interviews, der drejer sig om personligt og følelsesmæssigt udfordrende emner. Det kan kategoriseres som forskning i "sensitive emner" (Corbin & Morse, 2003; Dickson-Swift, et al., 2006; 2008; Hutchinson et al., 1994). Min kvalitative forskning de seneste 15 år har hovedsagligt haft den karakter – og en stor del har desuden fundet sted i fængsler og med fanger efter deres løsladelse fra fængsel (Mathiassen, 2004; 2005; 2011). Her har jeg erfaret det som en kontinuerlig udfordring at udføre

etisk set forsvarlig forskning¹. Artiklens pointer illustreres af eksempler fra to af mine seneste undersøgelser. Den ene er en kvalitativ interviewundersøgelse af voksne menneskers erindrede erfaringer med mobning i barndommen (Mathiassen & Viala, 2009; Mathiassen, in press, 2011a)². Den anden er en kvalitativ undersøgelse af kvinders afsoningsforhold i danske fængsler (Mathiassen, 2011).

Artiklen her stiller skarpt på *relationen* mellem forsker og udforsket i interviewsituationen, når temaerne er (potentielt) sårbare og interviewpersonernes position ligeså. Dermed er der en del, jeg *ikke* påtager mig at gå ind i; eksempelvis en interessant drøftelse af en mere konfronterende type af interviews (Tanggaard, 2007; Thuesen, 2011) eller aktive interviews som omtalt af Brinkmann & Kvale (2005). Den interviewform, jeg tager udgangspunkt i, kan i højere grad karakteriseres som empatisk opfordrende praksis end konfronterende slagmark (Thuesen, 2011). Det betyder ikke, at interviewene udelukkende har tilstræbt konsensus ud fra en varm, empatisk og quasi-terapeutisk tilgang, sådan som Brinkmann & Kvale (2005) eksempelvis argumenterer kritisk imod. Det betyder, at interviewene er præget af en respektfuld gensidighed (kan også formuleres som "relationel etik", Tracy, 2010) mellem interviewpersonen og forskeren – uden dog at

tilsløre vores forehavende: En samtale med et formål, som var sat af mig og som den pågældende havde givet sit samtykke til at deltage i. Interviewpersonerne delagtiggjorde mig til tider i ganske personlige og emotionelt stærke erfaringer og fortællinger. Pointen er her, at disse fortællinger i høj grad blev styret af interviewpersonernes ønske om at fortælle. Udgangspunktet var, at de skulle beskrive, hvad der var centralt for dem og dermed havde de en vis kontrol over, hvad der blev talt om (Cassel, 1978; Ramos, 1989). Samtidig stillede det krav til mig om at spørge og lytte på en respektfuld måde og kontinuerligt afgrænse processen fra terapeutiske og venskabelige samtaler (jf. Dickson-Swift, 2008). En interviewpraksis, der tilstræbte, at være etisk forsvarlig, var ikke nogen garanti for, at alt foregik uden etiske udfordringer, hvilket jeg vil illustrere nedenfor.

Artiklen tilbyder et udvalg af refleksioner over, hvad man som forsker skal tage ansvar for i udførelsen af interview, og hvilken position man tildeler den, man udforsker et givent tema sammen med. Særligt stilles skarpt på, hvordan man hensigtsmæssigt navigerer mellem på den ene side en anerkendelse af, at forskeren har en eller flere former for magt i et interview (jf. f.eks. Kvale, 2006; Fog, 1997/2004) og på den anden side, hvordan man undgår en overdreven forsigtighed, der kan medføre, at forskeren "skrøbeliggør" interviewpersonen på u hensigtsmæssige måder. I mit forskningsarbejde har jeg gennem årene blandt megen anden metodelitteratur været særligt inspireret af Fog (1997/2004), idet hun beskæftiger sig grundigt med dybdegående interviews og etiske dilemmaer i udførelsen af sådanne³ og skriver fra en position som både forsker og klinisk psykolog. Samtidig har jeg kunnet gøre relevant brug af en klinisk psykologisk erfaring, som jeg har oparbejdet

1 Hele forskningsprocessen betragtes her som en etisk udfordring – ikke mindst fordi det via forskningen bliver muligt at beskrive endda ret private detaljer fra deltagerens liv, der altså potentielt bliver offentligt tilgængelige. Hvordan man forlader interviewsituationen og transformationen fra det enkelte interview til den færdige artikel byder på særlige etiske dilemmaer, og karakteriseres af Tracy (2010) som 'exciting ethics'. Man kan aldrig vide, hvordan ens forskning bliver modtaget, men man kan forsøge at sikre sig mod uhensigtsmæssige konsekvenser. Jo mere udsatte positioner der udforskes, kunne man argumentere, jo mere grundig skal man være her. En vigtig balancerende må foretages imellem at repræsentere og udlevere de personer og positioner der udforskes (Fine et al., 2000).

2 Undersøgelsen er gennemført i samarbejde med min kollega Eva Silberschmidt Viala, men denne artikels problematiseringer og analyser er jeg ansvarlig for.

3 Jette Fog bruger 'moralske' frem for etiske, men jeg skelner ikke mellem etik og moral i denne sammenhæng.

gennem flere års praksis som psykolog for blandt andet udsatte børn, unge og familier samt for fanger, der afsoner i lukket statsfængsel. Artiklen er således beskrivende og udtryk for mine overvejelser over nogle af de dilemmaer, paradokser og udfordringer, jeg har mødt i min forskning. Min hensigt er dog *ikke* at præsentere en kagebog og praktisk guide til dybdegående interviews om følsomme emner i denne sammenhæng. Artiklen skal snarere læses som et beskrivende indspil til videre refleksion og undervejs præsenteres enkelte "etiske pejlemærker". På sæt og vis er denne artikel altså lokal, men samtidig har dens budskab ligheder med de ovenfor refererede undersøgelser og kan læses som et bidrag til deres diskussioner.

Kontinuerlig etisk stillingtagen

Nogle forskere argumenterer for, at kvalitativ forskning kan udsætte interviewpersonen for emotionel risiko, hvis vedkommende afslører mere fra sit liv end planlagt med emotionelle kvaler til følge (Cassel, 1978; Dickson-Swift et al., 2008). Det kan være ledsaget af en uartikuleret forventning om at få rådgivning, hvilket ikke er en del af kontrakten og kan forstås som en uklarhed om relevante "grænser" i det dybdegående kvalitative interview (Dickson-Swift et al., 2006). Ifølge Corbin & Morse (2003) er det dog ikke dokumenteret, at nævnte emotionelle kvaler er særligt negativt indgribende udover interviewet. De beskriver endvidere, at deltagere ofte er tilfredse med at få fortalt deres historie (ibid.). Uanset hvad er det indlysende vigtigt at sikre interviewpersonerne imod u hensigtsmæssige og negative oplevelser. Der findes i Danmark vejledende, forskningsetiske retningslinjer for samfundsvidenskabelig forskning (www.fi.dk), hvilke man som forsker med fordel kan konsultere og kan få relevante indspil fra. Behandling og registrering af personfølsomme skal anmeldes til og godkendes af Datatilsynet (www.datatilsynet.dk). Imidlertid kan etik i kvalitativ

forskning ikke begrænses til "procedural etik" (Tracy, 2010), altså formelle procedurer som eksempelvis godkendelse af etiske komitéer og/eller datatilsynet. Der klart, at man skal have interviewdeltagerens informerede samtykke, hvilket dog ikke er nogen garanti for, at vedkommende bagefter mener, at han eller hun faktisk var informeret fyldestgørende (Clark & Sharf, 2007)⁴. Anonymitet og fortrolighed skal sikres, ligesom det skal tydeliggøres, at interviewpersonen altid kan trække sig. Også her gør det sig gældende, at tilsagn til deltagelse i en undersøgelse må forstås som en løbende proces, der bliver forhandlet under hele forskningsprocessen (jf. Miller & Bell, 2002). Altså en form for situationel etik, hvor man til stadighed tager stilling til de metoder, man anvender, og endvidere hvilket materiale det er rimeligt at lægge frem (Tracy, 2010). De forskellige tiltag, man kan gøre, er relevante, men de udgør ikke en forsikring mod etiske udfordringer. Etiske refleksioner og beslutninger hænger intimt sammen med hele forskningsprocessen; fra begyndelse til efter afslutningen af projektet, hvor forskningen også virker.

Etik som praktisk viden⁵?

Inspireret af Brinkmann & Kvale (2005) samt Thuesen (2011) finder jeg Aristoteles' begreb "phronesis" relevant, når man ønsker at bevæge sig væk fra en procedural tilgang til etik og hen imod, hvad jeg her vil kalde en "praksisbaseret" etik. Det er min erfaring, at håndteringen af etiske udfordringer i høj grad løses i de konkrete situationer ud fra praksisbaserede skøn, sådan som også Guillemin & Guillam (2004) beskriver. Etik i udførelsen af interviews kan forstås som en praktisk viden og her forekommer Aristoteles' begreb om phronesis

4 Se Hoyer (2009) for en interessant gennemgang af det informerede samtykkes udbredelse i medicinsk praksis.

5 Jeg bruger begrebet "viden" i mine analyser. I min udlægning af Aristoteles' "Phronesis" holder jeg mig dog til "praktisk fornuft" frem for "praktisk viden".

brugbart (Aristoteles, 1995)⁶. Phronesis er i Aristoteles' dydsetik en af fem sjælstilstande, der kan forstås som praktisk klogskab/fornuft, som har selve den gode handling som mål (Aristoteles, 1995, 1140b8). Den gode handling sigter efter det gode liv. Phronesis udvikles gennem praktisk erfaring med en mængde enkeltstager (Aristoteles, 1995, 1142a12-21). En handlende person, som har en veludviklet praktisk fornuft om, hvordan man handler på rette vis, kan ikke også udføre handlinger, der modarbejder bestræbelsen på at opnå det gode liv. "Den praktiske fornuft [Phronesis] inddrager hele mennesket som individ, der erkender og handler i situationer", skriver Friis Johansen (1998: 478).

Når man behersker dette phronetiske niveau, kan man sige, at hele indstillingen om at gøre det rigtige er blevet en del af ens person. Her er pointen, at det er i praksis, at phronesis – som dømmekraft eller skøn – udvikles. Det betyder i denne sammenhæng, at den kvalitative forsker kan navigere mellem etiske retningslinjer, teori og interview praksis. Hun kan vurdere, hvilke etiske refleksioner, forhold og handlinger hun skal foretage, og hvor hun skal søge, når interviewpraksis udfordrer hende. Det er klart, at den praktiske fornuft må forstås i og med forskerens erfaring og kompetencer, der ideelt set også udvikles sammen med andre forskere. Den må også forstås i sammenhæng med interviewet som et samarbejde og begge dele som indlejret i og under indflydelse af den betydningsmæssige, institutionelle og samfundsmæssige sammenhæng, som forskningen foregår i. Herunder hvilket formål den konkrete undersøgelse skal tjene. Det betyder ikke, at formelle etiske regler og retningslinjer er ubrugelige (Brinkmann, 2010). De skal an-

vendes vejledende og bruges fornuftigt, men de alene kan ikke garantere, at forskeren opfører sig etisk forsvarligt. Med Aristoteles, kan det slås fast, at det ikke er nogen enkel opgave at vælge den rette kurs, når man vil handle etisk forsvarligt på en kontekstualiseret måde i en given situation. I det Fog (f.eks. 2004) har beskrevet udfordringer og styrker i udførelsen af dybdgående kvalitative interviews, kan hun læses som en af flere mulige konkretiseringer af ovenstående konstatering. Fogs pointer er både inspirerende og anvendelige, men de indeholder efter min vurdering også nogle problemer – særligt i den måde forskerens magt betones på. Det er relevant at se nærmere på i drøftelsen af, hvad forskeren skal tage ansvar for og hvilken position deltageren tildeles.

Magt i interviewet – bekymringsfokusering?

Fog trækker blandt andet på Løgstrup (2001), der betoner, at man som medmenneske altid vil holde noget af den andens liv i sine hænder (ibid.:25). Derfor vil vi altid have en form for magt over det andet menneske, vi har med at gøre (ibid.: 65). I interviewsammenhæng skal vi tage vores særlige rolle og dermed magt alvorligt (Fog, 2004). (Jf. også Kvaales (2006) betragtninger om det uhensigtsmæssige i at magtforholdet tilsløres i de såkaldte dialogiske interviews. En betegnelse, han mener, er vildledende og altså tilslører, at der hersker asymmetri imellem forsker og interviewperson). For Fog (2004) kan man bl.a. tale om, at forskeren har en særlig magt, fordi en interviewsammenhæng indeholder to kontrakter: En åben og en skjult. Indholdet i den åbne kontrakt er indlysende: Du indvilliger i at lade dig interviewe om et bestemt emne (jf. informeret samtykke). Den anden og skjulte kontrakt opstår ifølge Fog *i selve samtalen* (2004: 228) og har med selve samtalen karakter at gøre. Den gode samtale har ifølge Jette Fog "opfordringskarakter" på den måde, at den opfordrer til åbenhed og tillid, deltageren bestræber sig på åbenhed

6 Phronesis angår ikke kun den individuelle optimering af fordele men også lovgivningsmæssig, politisk og juridisk viden er Phronesis' område. Tak til Lektor Sune Frølund for venlig assistance til mig i min udlægning af Aristoteles' begreb phronesis. Evt. fejl eller inkonsistenser er naturligvis mit ansvar.

og ærlighed i relation til forskerens spørgsmål. Fog tegner et af flere dilemmaer op, nemlig at samtalens fortrolighed kan medføre, at den andens grænser bliver overskredet, hvilket ifølge Fog kan føre til overgreb. Det sker, hvis det, hun kalder interviewerens “moraliske sans” eller “empatiske evner”, svigter. Det vil sige, hvis opfordringen bliver til et oplevet krav. Ræsonnementet kan sammenfattes således: “Han [interviewpersonen] er udsat for mig, det giver magt, og den magt må jeg [forskeren] ikke misbruge” (ibid.: 233). For Fog er en etisk forsvarlig måde at forholde sig på, at man som forsker anerkender både den andens behov for omsorg og den andens krav på respekt for autonomi og for sin urørlighedszone (jf. Løgstrup, 1982; også behandlet i Mathiassen, 2004).

Hvis man imidlertid anlægger en mere sociokulturel og kritisk psykologisk inspireret vinkel, bliver spørgsmålene om autonomi og urørlighedszone mindre entydige. Da kunne man i højere grad forstå interviewpersonen som *deltager* (jf. Dreier, 1999; 2008; Højholt, 2005) og dermed anerkende, at personen er virksom og medskaber af sine betingelser; også i interviewet. Forsker og interviewperson er ikke dermed ligestillede. Det er klart, at forskeren i mange kvalitative interviews i højere grad sætter dagsordenen, end den interviewede gør (Ramos, 1989). Samtidig vil jeg kalde nogle af Fogs indspil en *bekymringsfokusering*. Fogs pointe er, at der i en samtales struktur ligger en opfordring, et krav, om at svare med samme åbenhed, som der bliver spurgt. Og at det i høj grad er *forskerens* ansvar at tage vare på den andens integritet. Man kunne sige, at Løgstrups pointe om, at vi altid holder noget af vore medmenneskers liv i hænderne, bliver ekstra radikal i Fogs fremstilling af eksplorativ og dybdegående kvalitativ interviewforskning, hvor den, vi undersøger sammen med, har sagt ja til at hjælpe os med vore forehavender uden at have gjort sig disse, med Fogs ord, “skjulte” krav klart. Interviewpersonens subjektivitet, handlemuligheder og magt i situationen under-

kendes ikke fuldstændigt af Fog, men betones ikke som afgørende. Det dybdegående interviews potentielle konsekvens i retning af etisk set usvarlige handlinger fra interviewerens side er derimod central. Chaiklin (1997) kritiserer imidlertid Fogs betragtninger om moraliske faldgruber i interviewet og argumenterer blandt andet for, at der ikke er særlige moralske problemer knyttet til det “dybdegående” forskningsinterview. For mig at se, er Fogs indspil på den ene side relevante som bistand til at forholde sig nænsomt. På den anden side risikerer de at bidrage til at forstå deltagere i forskningsprojekter som overdrevent skrøbelige.

Det relevante spørgsmål er, hvordan man anvender sin position som samtalepartner etisk forsvarligt. En central pointe, som kan udledes af ovenstående, er, at man *ikke* skal presse interviewpersonen unødigt. Det kan være en fristelse, fordi man gerne vil have en bestemt form for kundskab frem. Forskeren må eksempelvis vurdere, hvornår det kan udgøre en risiko at undersøge og dermed udsætte deltageren for unødige emotionelle kvaler; f.eks. ved at udfordre en persons selvforståelse udover det forsvarlige (jf. også Corbin & Morse, 2003; Ramos, 1989). Og hvornår det er en mulig positiv effekt af interviewet, at blive udfordret på sin selvforståelse (se f.eks. Hydén, 2000; Hutchinson et al., 1994). Risikoen for at lide emotionel overlast består, når forskeren forbryder sig mod den andens integritet og presser unødigt. Min påstand vil være, at det “ved” den erfarne interviewer som oftest godt. Det kan ikke læres udelukkende ved teoretiske studier. Det kan man fornemme, når ens etiske sans melder sig. Denne fornemmelse eller *viden* kan netop tolkes som “den praktiske fornuft”, *phronesis*. Måske erfares det som en fornemmelse i kroppen af ansændthed eller usikkerhed; eller som forskerens egen emotionalitet i samtalen (Gemignani, 2011).

At udfordre selvforståelse – situationel etik

Det følgende eksempel fra et interview med Lone, der deltog i undersøgelsen af erindrede erfaringer med mobning i barndommen, fik – så vidt jeg er oplyst – ikke emotionelt set skadende betydning for deltageren. Alligevel skærpede det min opmærksomhed på, hvordan man bidrager til en udfordring af selvforståelse på en måde, der ikke var indbefattet i det informerede samtykke. Undersøgelsen er udført efter en særdeles grundig information og orientering om formål, indhold og metoder.

Eksemplet med Lone illustrerer, at det kun er delvist muligt at honorere kravet om, at en person skal kunne vurdere konsekvenserne af sin deltagelse, også når der er foretaget informeret samtykke.

Alle deltagere fik muligheden for at kommentere og evaluere interviewprocessen. I den afsluttende evaluering af interviewet beskriver Lone, at hun synes, hun har “hældt vand ud af ørerne”. Hun beskriver sig selv som en kvinde, der generelt ikke vil opholde sig så meget ved det, som det ikke er muligt at gøre noget ved. Hun ønsker at se fremad i stedet for. Derfor har jeg overvejet, hvorvidt spørgsmål til skoletid, familie, voksenliv og vanskeligheder har udfordret hende på en måde, som hun ikke er helt tjent med. Spørgsmålet er, om netop dette interview har været med til at producere den oplevelse af sig selv som en kvinde, der “hælder vand ud af ørerne”. Og dernæst: Om det er hensigtsmæssigt eller uheldigt? Hvis vi følger Fog (2004) kunne vi sige, at Lone har taget samtalens opfordring alvorligt, og måske er hun presset lige til grænsen af, hvad hun ønsker at afsløre. I en afsluttende dialog om interviewet lykkedes det at brede problemstillingen ud på en værdig måde. Alligevel overvejer jeg fortsat, om det er rimeligt, at der er givet Lone mulighed for denne (ikke aftalte) versionering af sin tilværelse? Lone har udviklet et nyt perspektiv på sig selv, der synes at gribe ind i hendes selvopfattelse før interviewet.

Deltagere har også forehavender i interviews

Corbin & Morse (2003) argumenterer for, at man i tillæg til at se på risici også må være opmærksom på, at det for mange (også) er en lettelse at få fortalt deres historier til en interviewer. Et menneskes stræben efter at forstå sig selv og måske finde alternative fortællinger kan være en stærk kraft i motivationen for at deltage i undersøgelser af en karakter, som her diskuteres. Pia, der deltog i undersøgelsen om mobning, siger eksempelvis om sin deltagelse:

Når jeg overhovedet har været interesseret i at indgå i det her interview [om mobning], så er det jo fordi, der er noget, der har ligget og spøgt, og ligesom har ligget og ventet på, at det skulle jeg også forholde mig til på et eller andet tidspunkt. Det betyder ikke, at jeg er færdig med at forholde mig til det, og det behøver heller ikke at betyde, at det kommer til at forandre noget som helst, men at det egentlig måske er meget godt for mig engang imellem lige at tage fat, “nå men hvad er det egentlig det handlede om”, fordi det trækker nogle tråde jo, op igennem ens voksenliv også, ikke også, og ens forhold til børnene [...].

Nogle interviewpersoner kan altså også godt vælge kurs og holde fast i eget forehavende. Både når emnet er emotionelt ladet og medrivende, og når det er meget sårbart at huske tilbage, er det relevant at beskrive og lære af eksempler, der udfordrer bekymringsfokuseringen; uden at jeg dermed argumenterer for, at det kvalitative interview *skal* medføre ændringer for den pågældende. Det vil jeg uddybe i det følgende uddrag.

Flere deltagere overraskes over, at de bliver berørte og græder, når de beskriver deres erfaringer med mobning i barndommen (Mathiassen, in press). En af deltagerne, Helle, er i gang med at beskrive, hvad der skete i en konkret situation under hendes skolegang: Hun bliver gjort til grin. Midt i fortællingen siger Helle: “Ja, og det var, og nu sidder jeg her og bliver ked af det. Så ked af det er jeg i virkeligheden heller ikke over det, men...”.

Helle bliver berørt. Samtidig siger hun, at hun ikke er så ked af det “i virkeligheden”. Jeg kommenterer, at det er almindeligt i interviews som disse, at deltagerne bliver kede af det. Jeg spørger ikke om noget. Helle virker på ingen måde “studs” eller “irriteret” (jf. Fog, 2004: 231). Hun fortsætter: “Jeg tror, at det forfulgte mig hele skoletiden. Altså, jeg havde den der følelse af, at jeg simpelthen ikke var god nok, og det var bare helt ... (meget ked af det), fordi jeg var så sød mod lærerne, at de godt kunne lide mig”. Og Helle fortsætter sin fortælling, sådan som hun finder det relevant: “Derfor var det en befrielse at komme i gymnasiet [...]”.

Interviewet fortsætter.

Interviewet præges af, at det er Helle, som styrer, hvad der bliver fortalt. Jeg forholder mig afventende og med en anerkendelse af hendes forehavende og agens. De spørgsmål, jeg vil stille, overvejer jeg nøje og inkluderer også mine egne umiddelbare fornemmelser og emotioner i vurderingen af, hvad der er rimeligt at gøre her (jf. Gemignani, 2011). Jeg trækker med andre ord i høj grad på en praktisk fornuft og et skøn (jf. Aristoteles). Det er informeret af den viden, jeg har fra de formelle etikregler og litteratur om metode, men den konkrete etiske håndtering udvikles i praksis (jf. Guillemin & Guillam, 2004). For mig at se betones hermed både deltagernes agency og etikken processuelle karakter. Endvidere nuanceres det menneskesyn, som kalder på en skrøbeliggørelse af deltagere i et dybdegående forskningsinterview. Og det nuancerer ligeledes a priori antagelsen om, at forskeren lidt enkelt udtrykt “har magten”. De to eksempler illustrerer på hver sin måde, at man kan praktisere etikken med åbenhed over for deltagernes forehavender⁷, og kraften heri. Dermed nuanceres risikoen for den “samtalemæssige

forførelse”, som Jette Fog taler om (Fog, 2004: 229). Også Kirsch (1999 ref. i Clark & Sharf, 2007: 402) behandler temaet om forførelse og argumenterer for, at “personlige afsløringer” er en funktion af selve interviewprocessen. Sådanne afsløringer kan eksempelvis bestå i, at interviewpersonen indvier intervieweren i helt private og intime detaljer, som måske aldrig er blevet fortalt før. I interviewsammenhæng har jeg erfaret det som en brugbar styrke, at jeg har såvel behandlingsmæssig som interviewmæssig erfaring. Det har bistået processen; særligt når der var risiko for, at grænserne mellem hensigtsmæssig fortælling og uhensigtsmæssig selvafløsning ville skride.

Risiko og udbytte – agency og beskyttelse

Jeg er i præsentation af forskningsprojekter blevet spurgt om, hvorvidt deltagelse i interviews om mobbeerfaringer og andre overgreb giver anledning til retraumatisering (jf. Connolly & Reilly, 2007; Campesino, 2007). I ambitionen om at sikre personer mod at lide overlast i forbindelse med deltagelse i kvalitative forskningsprojekter, som her diskuteres, finder jeg det nødvendigt at tage en sådan etisk udfordring alvorligt. Der er efterhånden en ret omfattende konsensus om, at man i behandlingsmæssig sammenhæng skal tale om traumatiske erfaringer, men at det er måden, man gør det på, som er afgørende (Jf. Berliner, 2006; Hunsley & Lee, 2006). I forhold til interviews om traumatiske emner er det efter min vurdering nødvendigt at være helt tydelig i kontrakten med interviewpersonen og i udførelsen af interviewet, så der ikke opstår tvivl om, at der ikke er tale om behandling. Og så selvfølgelig være varsom i interviewet. Thompson (2005) beskriver, at det kan være en hjælp i udforskning af f.eks. overgreb, at man selv har erfaringer hermed og kan delagtiggøre den, man interviewer, i dem. Dermed tydeliggøres en status som “in-sider”, for at få interviewpersonen tryk nok til at tale. Her mener jeg snarere, den professionelle erfaring

⁷ Her trækker jeg på Bertelsens (1994) betragtninger om intentionalitet og tilværelsesprojekter. Også behandlet i Mathiassen (2004; 2005).

skal anvendes til at holde grænserne mellem behandling/heling og interview⁸. Den anden metode indebærer risikoen for, at blive uhen-sigtsmæssigt smertefuldt og vanskeligt for begge parter⁹. Hvis et interview således drejer sig om hændelser, som må formodes at have været smertefulde, afsøger jeg konsekvent, hvorvidt deltagerere tidligere har talt med andre om deres erfaringer. Hermed får jeg en fornemmelse for, om der er foregået en grad af bearbejdning, eller om jeg er på endnu ubesøgt grund. Det er et integreret etisk pejlemærke, hvilket kan forstås som en konkret udmøntning af Løgstrups pointe om, at man i alle situationer, i stor eller i ubetydelig grad, holder noget af den andens liv i sine hænder. Og at man derudfra, altså ud fra situationen og det magtforhold, der her gør sig gældende, kan udlede en etisk fordring om at tage vare på den anden. Det kan tolkes som en situationel etik frem for en abstrakt defineret etik, der kan ende i moralisme. Det etiske pejlemærke, som jeg her har beskrevet, kan også forstås som en måde, hvorpå etiske retningslinjer om, at man ikke skal udsætte den anden for overlast, søges opfyldt.

Lad mig illustrere, hvordan smertefulde fortællinger kan håndteres.

Vibeke er en blandt flere, som i løbet af interviewet om sine erfaringer med mobning åbenbarer alvorlige og voldsomme hændelser i sin familie. Hændelserne er forekommet i samme periode som erfaringerne med mobning og indbefatter blandt andet meget alvorlig sygdom, dødsfald som følge heraf og selvmord. Det var ikke en del af kontrakten specifikt at berøre disse temaer, men Vibeke inddrager

dem efterhånden, som samtalen skrider frem. Vibeke begynder sin fortælling. Næsten før interviewet er kommet i gang, bliver hun meget ked af det og begynder at græde. Hendes gråd ledsages af undren over, at hun bliver så påvirket over at tale om sine erfaringer. Den følelse, som hun mindes om, er “altid at være lavest i hierarkiet”. Vibeke siger om sin skoletid fra 4. klasse: “Hver dag blev man fastholdt i, at man var nede i bunden”. Og hun giver udtryk for, at hun i interviewsituationen i en vis forstand erfarer samme følelse.

Interviewet blev altså straks fra begyndelsen anderledes end aftalt. Vibeke græder meget, og jeg undlader den planlagte anmodning om uddybning for i stedet med Løgstrups ord tage vare på den anden, så godt jeg kan. Måske er det sådan, at Vibeke tillod sig at være i, vise og uddybe grundene til sin emotionelle berørthed så tydeligt, fordi hun stolede på, at det kunne håndteres i interviewet. At Vibeke fortsætter beretningen og berører emner uden for kontrakten, til trods for at hun er stærkt berørt, kan muligvis forstås således, at hun erfarer et udbytte i og med, at hun fortæller om meget personlige og vanskelige erfaringer til “fremmede”. Og begrundelsen her for kan være, at det ikke opleves forpligtigende, sådan som det kan gøres i nære relationer. Hvis vi følger Corbin & Morses (2003) ræsonnement, da er det ofte mere sandsynligt, at forskere er interesserede i at høre en historie, der viser sorg og smerte, på en empatisk og interesseret måde, end familie og venner er. Blandt andet fordi sådanne historier og deres emotionelle betydning og effekt kan gøre de nærtstående forlegne (ibid.: 337) – og måske også røre ved skyldfølelser. På denne måde kan man forstå forskningssamtalen som et frirum, hvor følelser og tanker kan få frit spil og blive modtaget. Ikke som ufrivillig afdækning af smertefuldt materiale (jf. Kvale, 1996), men som en anstændigt tilrettelagt mulighedsbetingelse. I så fald er der ikke tale om at udsætte den anden for risiko, f.eks. retraumatisering, men snarere

8 Jeg vil understrege, at jeg her ikke beskæftiger mig med sådanne fælles udforskninger som eksempelvis “memory-work” (se Mørck m.fl. i dette temanummer).

9 Thompson (1995) beskriver endvidere, hvordan hendes egne traumatiske erfaringer med overgreb bidrager til, at det bliver særligt udfordrende at undgå en kontraproduktiv overidentifikation med den, hun interviewer.

en form for etablering af nærmeste udviklingszone (Vygotsky, 1978) for bearbejdning og relevant meningskonstruktion. Forskerens håndtering og balancering af og i dette kræver erfaring og conduite.

Vibeke oplever i interviewets fortættede kontekst smerte og hyper-sensitivitet. Interviewet var ikke enkelt at udføre. Vibeke kunne have forladt samtalen med følelsen af at have udstillet sig på en uværdig måde. Hun lykkes imidlertid med at repositionere sig på en værdig måde. Uden at ville ophøje værdighed som målet for forskning, så mener jeg i denne sammenhæng, at det havde en central betydning for Vibeke, fordi hun præsenterede angsten for og oplevelsen af at være “nederst i hierarkiet” som helt central i sin kamp for at komme videre i tilværelsen. Dermed udgjorde det et projekt for hende i arbejdet med at udforme en voksentilværelse, som hun kunne være tilfreds med, at finde måder at repositionere sig på, hvor hun ikke følte sig underlegen og mindreværdig. I denne interviewets sammenhæng gjorde Vibeke sig en god og angiveligt brugbar erfaring (Mathiassen in press).

Som det er fremgået af eksemplerne ovenfor, har jeg ikke set det som forhindring for gennemførelsen af interviewene, at deltagerne blev emotionelt berørt i interviewene. Jeg finder det fagligt og etisk forsvarligt, at personerne har fået mulighed for at komme til orde, og i processen trak jeg på mine tidligere praktiske erfaringer. Ønsket om at deltage i en undersøgelse, fordi det tjener en større sag, er ganske almindeligt som motiv til at deltage i forskningsprojekter (se f.eks. Hutchinson et al., 1994). For mange af deltagerne i undersøgelsen om mobning er det ligeså: “Det er godt I undersøger dette vigtige emne, mobning. Jeg vil gerne bidrage til at løse problemet med mobning”, kunne en parafrasering over de indkomne begrundelser lyde. Den opmærksomme og forsvarlige håndtering af den “nære” interpersonelle etik – i betydningen: At minimere risikoen for lidelse for den pågældende, er

fortsat vigtig. I den forbindelse vil jeg inddrage Jakob, der sagde, at vi “sagtens kunne have spurgt mere ind” til de emner, som han var blevet meget berørt af. Logikken var: “Jeg græder, men I skal spørge alligevel. Det ville jeg have syntes var rart”. Han ønskede ikke, at vi var særligt nænsomme. Han ville have sin fortælling frem.

Jeg vil nu supplere og perspektivere artiklens pointer ved hjælp af nogle eksempler fra undersøgelsen af kvinders afsoningsforhold i danske fængsler (Mathiassen, 2011). Her bliver de institutionelle forholds betydning tydeliggjort, og hovedparten af deltagerne her er mennesker, som ikke har haft de samme muligheder for at blive “aktør i eget liv” (Bertelsen, 2010), som ovenstående deltagere har.

Institutionelle betingelser og deltagernes position i et socialt netværk

Man kan argumentere for, at et fængsel med sine restriktive rammer og praksisser har en særlig indflydelse på interviews, de interviewede og interviewerene (Bosworth et al. 2005; Schlosser, 2008). Indeholdt i en etisk praksis er her at gennemtænke, hvad det indebærer for personers umiddelbare betingelser og vilkår at tale mere eller mindre åbent og ærligt om sig selv og om institutionelle forhold. Forskning med fanger i fængsler kan tydeliggøre den almene sammenhæng mellem person, interview, institution og samfund. Diskussionen skal nu dreje sig om, hvordan man kan balancere mellem overdreven bekymring og anerkendelse af deltageren som aktør. Derudover er det følgende led i en argumentation for, at det også er en etisk udfordring at sikre såkaldt udsatte grupper deres demokratiske ret til at deltage i forskning på en anstændig – og ikke offergørende – måde. Som tilfældet var i undersøgelsen om barndommens erindrede mobning, var flere af de kvindelige fanger, som deltog i undersøgelsen af afsoningsforhold, motiveret af et ønske om, at forholdene blev forbedret (Mathiassen, 2011). Mange var

pessimistiske. I den sidstnævnte undersøgelse blev etiske dilemmaer sat på spidsen, fordi graden af personlig lidelse og social marginalisering (og udsathed) var markant hos flere af deltagerne. Derudover fordi fængslet som institution var en indflydelsesrig betingelse i kvindernes liv – og for forskningen.

Struktur, magt og lommer af frihed/handlemuligheder

“Prison is an environment that requires individuals to constantly adapt and change the ways they regard themselves and, subsequently, how they present themselves to others” Bosworth et al. (2005, s. 1510).

Forskning i en fængselskontekst kræver en etisk forsvarlig håndtering af fangers vagtsomhed og deres opmærksomhed på, hvordan de præsenterer sig for andre. I undersøgelsen af kvinders afsoningsforhold blev jeg lønnet af Direktoratet for Kriminalforsorgen, som har afgørende indflydelse på fangernes afsoning og tilværelse (Mathiassen, 2011). At bede de kvindelige fanger forholde sig – gerne kritisk – til denne institution er på samme tid en mulighed og en invitation til at gå ind i en interessekonflikt. Det kræver omtanke i hele processen. Nogle fanger har reservationer overfor at røbe detaljer fra fængslets fangesamfund og koder (Lauesen, 1998; Mathiassen, 2004; Ugelvik, 2011). Det kan bunde i uro for, hvordan medfanger reagerer, hvis de erfarer, at man taler med nogen, der har kontakt med “juntaen” (fængselsledelsen), og forstås som en hyperopmærksomhed på egen selvfremsstilling. Det hænger sammen med den særligt restriktive sammenhæng, fangerne lever i. Fangers mulighed for at ændre noget gennem deltagelse er markant begrænset på grund af den udtalte asymmetri, som i mange forhold hersker mellem en fange og fængselssystemet. Man der derfor argumentere for, at det er centralt at lade de kvindelige fanger komme mest muligt til orde. De får sjældent en seriøs mulighed for det.

Deltagelse som demokratisk ret – en risiko?

Clark & Sharf (2007) beskriver, at en kvindelig fange under et interview afslørede en meget voldsom og forfærdelig historie, der aldrig var fortalt før. Det var en forsker, der ikke havde erfaring med fængselsforskning, som forestod interviewet. Atmosfæren blev stadig mere tryk og sikker, hvilket endte med at blive forførende, fordi det var en særdeles usædvanlig erfaring for denne kvindelige fange at kunne have tillid og afsløre personlige hemmeligheder. Det blev en uetisk interviewpraksis i den forstand, at kvinden afslørede mere, end hun ønskede om depression, selvmordsforsøg og indlæggelse på psykiatrisk afdeling: “She was seduced by the caring interview and I was the unwitting seducer” (Clark & Sharf, 2007: 407), skriver forfatterne her i en refleksion over, hvad der skete i interviewet. En selvkritik der matcher de argumenter, Kvale (2006) fremfører, om magtasymmetri i interviewsituationen. Imidlertid bidrager fængselskonteksten til den skildrede interviewproces. Eksemplet illustrerer, at man skal være såvel praktisk klog udi interview som også kende til den særlige sammenhæng, som man interviewer i. Den praktiske fornuft, phronesis er kontekstuel. Der udføres et opfølgende interview, og her er kvinden mere reserveret og tilbageholdene. Hun trækker dog ikke sin information tilbage. Intervieweren har ikke tydeliggjort for kvinden, at hun har ejerskab over sin fortælling. Clark & Sharf (2007) gør gældende, at det etisk set er kritisabelt ud fra den betragtning, at kvinden ikke vidste, hun kunne trække sig fra undersøgelsen. Grundet fængslets restriktive karakter og den udtalte magtasymmetri, som eksisterer i den sammenhæng, er det endnu mere centralt, at tydeliggøre for deltagere, hvad det er, man samtykker til, og hvilke rettigheder de har over materialet. Den enkelte deltagers autonomi og aktør status vil for mange fangers vedkommende være be-

grænset og egen oplevelsen heraf ligeså. Det er forskerens ansvar at inkorporere dette i sin etiske praksis.

I fængslerne mødte jeg adskillige mennesker, som var medtagede af deres tilværelse før afsoning. En kvinde, Ellen, havde et omfattende misbrug og derfor mange abstinenser i fængslet. Hun havde vanskeligt ved at orientere sig i tid og sted, men hun ville gerne tale med mig. Den etiske refleksion rettede sig blandt andet imod, hvorvidt hendes bidrag ville være nyttigt, og hvordan hendes interesser bedst blev varetaget. Ellen beskrev mange meget voldsomme hændelser i sin tilværelse udenfor fængslet. Vold begået af og mod hende var en del af fortællingen. Ellen delagtiggjorde mig i sin livshistorie, om end det ikke var en ekspliciteret del af samtykket. De etiske overvejelser bestod i at vurdere, hvorvidt Ellens åbenhjertighed skulle begrænses, eller om det, hun havde for med sin fortælling, skulle have lov at udvikle sig. Ellen fortæller, at hun er blevet misbrugt og har fået piller som sovemiddel, da hun var barn, ligesom hun blev tilbudt hash af sine forældre som 10-årig. Som interviewer bliver jeg optaget af, hvorvidt det var psykisk stressende for Ellen, at berette som hun gjorde. I forlængelse af spørgsmålet om potentiel retraumatisering, altså hvorvidt deltagere i og med undersøgelsen løber en risiko for at blive unødigt emotionelt stressede og genopleve traumatiske hændelser, forholdt jeg mig til, hvorvidt fortællingen ville medføre lettelse eller efterlade Ellen mere stresset efter mit besøg, end hun allerede var. Ellen fortæller også om sine drømme og om sine ønsker og synes ikke umiddelbart afficeret af at tale med mig. Min vurdering var, at Ellen havde et håb om at blive taget alvorligt og blive forstået. Og hun havde ikke helt opgivet utopien om et bedre liv. Ellen ønsker at komme ud af sit misbrug og sit fængselsliv, men hun beskriver på realistisk vis, hvor fastholdende hendes livsbetingelser er. Det gjorde stort indtryk, og jeg anstrengte mig for at tilbyde hende op-

mærksomhed, uden at tonen blev overdrevent varm og omsorgsfuld, hvormed jeg forsøgte at holde de relevante grænser. I det her tilfælde blev det etiske hensyn udmøntet i en tilbageholdende frem for udforskende interviewstil. Den etiske optagethed angår altså også, hvor kontant jeg kan være i min styring af interviewet. Afvejningen indbefatter udover de allerede præsenterede overvejelser, hvorvidt der er mulighed for, at Ellen kan tale med nogen (debriefing) efter interviewet, hvis det skulle ribbe op i vanskelige og psykisk forstyrrende emotioner og minder. Det var jeg ikke sikker på, og derfor kunne man sige, at jeg valgte at begrænse forskningens adgang til interessante og brugbare perspektiver ud fra hensynet til Ellens behov – som jeg vurderede dem. Jeg vurderer på Ellens vegne, at hun har brug for en form for beskyttelse mod sin egen medrevethed. Jeg traf nogle valg, der kan siges at være begrundet i phronesis, altså mine professionelle erfaringer for og viden om, hvad der er brug for, når man som Ellen lever udsat og med jævne mellemrum agerer både til fare for sig selv og andre. Den løbende vurdering af, hvorvidt en person skal beskyttes for egen medrevethed i en sammenhæng, hvor der ikke er mulighed for opfølgning (debriefing) kan også betragtes som et etisk pejlemærke.

I det eksempel, som stammer fra Clark & Sharf (2007), betød den manglende styring, at grænserne skred fra et professionelt og venligt interview til en omsorgsfuld og overdrevent inviterende samtale. I eksemplet med Ellen kan min ageren kritiseres for at blive til en omvendt paternalisme, fordi den måde, jeg valgte at drage omsorg på, blev til, at jeg ville beskytte deltageren mod sig selv. Det kan blive overgribende på den måde, at jeg, som forsker, kommer til at definere, hvad den anden kan vurdere på egne vegne. Her tager jeg definitionsmagten i forhold til henholdsvis psykisk og social robusthed, skrøbelighed og/eller ud-sathed og betydningen heraf. Og det er for så vidt også etisk problematisk, selvom det er båd-

ret af "gode hensigter", og at jeg i alle tilfælde undgik at Ellen blev "forført", sådan som Clark & Sharf (2007) beskriver i deres eksempel. Deres eksempel viser, at interviewpersonens engagement i følelsesmæssigt stærke fortællinger kan være medrivende og ende med at blive forførende, hvilket bliver faciliteret af en interesseret forsker, som har træning i at tale med andre mennesker på en indlevende og oprigtig måde. Og denne meddriven kan efterlade interviewpersonen mere omtumlet, end hvad rimeligt er. Det tydeliggør, at forskeren hele tiden skal være opmærksom på de før nævnte grænser. Dermed kan en del af den etiske refleksion og praksis i interviewet også bestå i at alternere mellem at betragte deltageren som et subjekt, der sagtens kan agere i egen bedste interesse og som et subjekt, der i visse situationer kan blive objekt for sit engagement i egen historie. Og som dermed ikke tænker på senere betydninger, men kun er i nu'et.

Erfaringerne fra udforskningen af fangers perspektiver kan skærpe blikket for, at en etisk opmærksomhed ikke kun angår det relationelle aspekt mellem forsker og udforsket, men også omfatter de forskellige relationelle og strukturelle betingelser, som den, man interviewer, befinder sig i eller kommer til at befinde sig i. Det understreger endvidere, at praktisk kunnen og phronesis samt kendskab til en given undersøgelses kontekst er central, når man bestræber sig på at udføre etisk forsvarlig forskning.

Opsamling

I artiklen har jeg inspireret af begrebet "phronesis" ønsket at illustrere, at etik er praktisk viden i kontekst; at etisk praksis kræver forskerens kontinuerlige etiske refleksioner under inddragelse af strukturelle og institutionelle forhold. Tillige har jeg pointeret, at der er gode grunde til at anerkende deltagere som aktører frem for som skrøbelige individer. Derfor kan man argumentere for, at forskningsetik også er en forhandling mellem forskeren og den udforskede. Ikke nødvendigvis altid eksplicit

verbal, men som anerkendelse af, at deltagerens ønsker om og behov for henholdsvis varsomhed og udforskning skal tages ad notam. Det betyder også, at de etiske vurderinger foretages undervejs i et konkret interview. Som Tracy (2010) beskriver viser forskningens etiske konsekvenser viser sig endvidere også efter forskningens afslutning, hvilket understreger forskningsetikkens processuelle frem for finale karakter.

I den konkrete samtale kræver en etisk reflekteret praksis, at deltageren "ved", hvad hun – så godt som man kan vide det, inden man går i gang – siger ja til, når hun samtykker. Imidlertid kan det aldrig garanteres, hvordan interviewet kommer til at forme sig. Man kan argumentere for, at en etisk reflekteret praksis kræver, at interviewerens moralske sans og empatiske evner med Fogs (2004) ord er intakte. I nogle kontekster, for nogle mennesker og i udforskningen af nogle emner, er der tale om en høj grad af udleverethed og dermed stilles særlige krav til forskerens praktiske fornuft, phronesis, i etisk henseende. I andre tilfælde er deltageren i højere grad aktør med egne dagsordener for interviewet og skal ikke primært forstås som udleveret til forskerens moralske sans i interviewsituationen. I denne artikel har jeg argumenteret ud fra et menneskesyn, der forstår interviewpersoner som mennesker, der langt hen ad vejen er i stand til at forvalte egne ønsker og behov på en for dem hensigtsmæssig måde, og at det er muligt at designe og gennemføre et interview, så interviewpersonen bliver mødt og kommer til orde. En etisk praksis' forudsætning er praktisk interviewtræning, ligesom vanskelige interview og interviewkontekster kræver erfarne interviewere.¹⁰

At udføre interview, og i særdeleshed ud-

¹⁰ Derudover må forskeren foretage et fundamentalt etisk valg, der angår hvilken 'type' af viden, som hun vil producere. Det er i sig selv en etisk problemstilling, som jeg ikke har behandlet i denne artikel, der fokuserer på interviewrelationen, men som er helt fundamental.

forskende interviews om personligt og følelsesmæssigt udfordrende emner til tider i restriktive kontekster, kræver planlægning og opfølgning i form af debriefing og gerne supervision. En klinisk psykologisk træning kan bidrage til, at de vanskelige interviews, som her skitseret, bliver håndteret på en etisk forsvarlig måde (Dickson-Swift et al., 2008). Jeg mener ikke dermed, at kvalitativ forskning skal være eller er terapi, eller kun kan udføres af klinisk trænedede forskere (jf. Brinkmann & Kvale, 2005). Pointen er, at klinisk træning kan skærpe øret og kvalificere måden, hvorpå man lytter og koncentrerer sig, samt måden man kan være nænsomt og professionelt nærværende og undrende på¹¹. Det kan hjælpe den aktuelle interviewer, eller det kan bidrage indirekte via kollegial supervision eller rådgivning. Disse færdigheder er ikke alene individuelle, men deles og skærpes også i de forskerfællesskaber som man indgår i. På den måde kan udveksling af erfaring med interviewpraksis og håndtering af udfordrende interview skærpe sansen for og færdigheder i at balancere sensitivt i særligt udfordrende situationer. Artiklen problematiserer således en overdreven skrøbeliggørelse af interviewdeltageren. Jeg argumenterer for, at optagetheden af ikke at ville overskride grænserne for den, som interviewes, kan kamme over i en form for paternalisme, hvor netop angsten for at overskride grænser bliver dominerende på måder, som kan vise sig uproductive. Det kan udmøntes i, at man bliver så tilbageholdende, at en relevant og ufarlig udforskning af et emne ikke følges til dørs ud fra den betragtning, at deltageren vil få overskredet sine grænser (jf. Dickson-Swift et al., 2006). I en vis forstand beslutter forskeren i de tilfælde, på den andens vegne, hvad denne

har godt af. Man må her overveje, hvorvidt deltagerens ønske om at forstå sig selv og sin tilværelse samt ønske om at blive forstået kan anvendes produktivt i en forskningsproces. Uden at det udsætter den anden for risiko eller samtalemæssig forførelse.

Interviewet kan altså forstås som et foretagende, hvor interviewpersonen og forskeren etablerer en fælles forståelse af, hvad samtalen skal gå ud på. Både interviewer og deltager er virksomme personer med ønsker, motiver, stræben og intentioner (jf. Bertelsen, 1994; 2010; Leontiev, 1983; Mathiassen, 2005). Når vi betragter den anden som aktør, som virksom, som intentionelt rettet og endvidere anskuer den anden som en person, der i mange situationer har muligheder for at yde indflydelse på og ændre på sine betingelser, også i og efter interviewsituationen, da får vi en relationel og situationel etik, der på produktiv vis kan supplere den potentielt skrøbeliggørende etik, som etiske retningslinjer og beskyttelseshensyn "løber risikoen" for at ende i. En relationel og kontekstualiseret etik der på mange måder kan udvikles og skærpes i forskerfællesskaber, hvor forskere med mange forskellige typer af erfaringer med interview og etik kan lære af hinanden.

Referencer

- Aristoteles (1995). *Aristotle Selections*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing.
- Berliner, P. (2006). Hjælp til traumatiserede flygtninge. *Psykolog Nyt* (nr. 23).
- Bertelsen, P. (1994). *Tilværelsesprojektet*. Dansk Psykologisk Forlag.
- Bertelsen, P. (red.) (2010). *Aktør i eget liv. Om at hjælpe mennesker på kanten af tilværelsen*. København: Frydenlund.
- Bosworth, M., Campbell, D., Demby, B., Ferranti, S.M., & Santos, M. (2005). Doing Prison Research: Views from inside. *Qualitative Inquiry*. vol. 11 no. 2 249-264
- Brinkmann, S. & Kvale, S. (2005). Confronting the ethics of qualitative research. *Journal of Constructivist Psychology*. 18: 157-181.

11 Jeg vil understrege, at der ikke var tale om at bruge 'terapeutiske tricks' for at presse information ud af interviewpersonerne. Se evt. Hydén (2000) for eksempler på interviews der forløb over flere gange med de samme kvinder, som berettede om deres erfaringer med at leve i voldelige parforhold.

- Brinkmann, S. (2010). Etik i en kvalitativ verden. In: Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (red.)***
MANUAL LINE BREAK ****Kvalitative metoder: En grundbog*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Campesino, M. (2007). Homicide Bereavement. Reflections on the Therapeutic Relationship in Trauma Research. *Qualitative Inquiry*. Vol. 13 (4).
- Cassel, J. (1978). Risk and benefit for subjects of fieldwork. *The American sociologist*. Vol. 33 (3). Ss. 134- 143.
- Clark, C. M. & Sharf, B.F. (2007). The Dark Side of Truth (s). Ethical Dilemmas in Researching the Personal. *Qualitative Inquiry*. Vol. 13, nr. 3.
- Connolly, K. & Reilly, R.C. (2007). Emergent Issues When Researching Trauma. A Confessional Tale. *Qualitative Inquiry*. Vol. 33, nr. 4. Ss.522-540.
- Corbin, J. & Morse, J.M. (2003). The Unstructured Interactive Interview: Issues of Reciprocity and Risks When Dealing With Sensitive Topics. *Qualitative Inquiry*. Vol. 9 (3). Ss. 335-354.
- Dickson-Swift, V., James, E.L., Kippen, S & Liamputton, P. (2006). Blurring boundaries in Qualitative Health Research on Sensitive Topics. *Qualitative Health Research*. Vol. 16, no. 6.
- Dickson-Swift, V., James, E. L., Kippen, S. and Liamputton, P. (2008) Risk to researchers in qualitative research on sensitive topics: *Issues and strategies*. *Qualitative Health Research* 18(1) ss. 133-144.
- Dreier, O. (1999): Personal Trajectories of Participation across Contexts of Social Practice. In: *Outlines, Critical Social Studies, vol. 1*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Dreier, O. (2008). *Psychotherapy in Everyday Life. Learning in doing. Social, cognitive & computational perspectives*. Cambridge: University Press.
- Fine, M., Weis, L., Weseen, S & Wong, L. (2000). For Whom? Qualitative Research, Representations, and Social Responsibilities. I: *Denzin, N. K & Lincoln, Y.S.(eds.)Handbook of Qualitative Research*. 2nd. Edition. Sage Publications, Inc.
- Fog, J. (2004). *Med samtalen som udgangspunkt*. København: Akademisk Forlag.
- Frølund, S. Upubliceret manus.: Forklaringer til Aristoteles: Nikomakæiske Etik.
- Gemignani, M. (2011). Between Researcher and Researched: An Introduction to Countertransference in Qualitative Inquiry. *Qualitative Inquiry*. Vol. 17, nr. 8. Ss 701-708.
- Guillemin, M. & Guillam, L. (2004). Ethics, Reflexivity, and "Ethically Important Moments" in Research. *Qualitative Inquiry*. Vol. 10., nr. 2., ss. 261-280.
- Hunsley, J. & Lee, C.M. (2006). Intervention: Adults and Couples. *Introduction to Clinical Psychology. An evidence- Based Approach*. John Wiley & Sons Canada, Ltd.
- Hutchinson, S. A., Wilson, M.E., Wilson, H.S. (1994). Benefits of Participating in Research Interviews. *Journal of Nursing Scholarship*. Vol. 26 (2). Ss. 161-164.
- Hydèn, M. (2000). Forskningsintervju som relationell praktik. I: *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Gyldendal Norsk Forlag, AS (1. udg.).
- Højholt, C. (2005). Præsentation af praksisforskning' i: *Forældresamarbejde – forskning i fællesskab*, Højholt, C. (red), Dansk Psykologisk Forlag.
- Hoyer, K. (2009). The making of a Ubiquitous rule in Medical Practice. *Organization*. Vol. 16 (2), ss. 267-288.
- Kvale, S. (1996). *InterViews – An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kvale, S. (2006). Dominance Through Interviews and Dialogues. *Qualitative Inquiry*. Vol. 12, (3), ss. 480-500.
- Lauesen, T. (1998). *Fra forbedringshus til parkeringshus – magt og modmagt i Vridsløselille Statsfængsel*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Løgstrup, K.E. (1982): *Urørlighedszonen. I: Løgstrup, K.E.: System og symbol*. Essays. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (2001): *Den etiske fordring*. København: Gyldendal. (1956).
- Mathiassen, C. (2004). *Fanget i tilværelsen? Case-studier om fastlåsthed og forsøg på frigørelse*. Ph.d afhandling, Institut for Psykologi, Københavns Universitet.

- Mathiassen, C. (2005). Fastlåsthed og udvikling – frihørelse – hos langtidsfanger. *I: Psyke & Logos*, 2, (26).
- Mathiassen, C. (2011). *Perspektiver på kvinders dagligdag i danske fængsler*. http://www.dpu.dk/fileadmin/www.dpu.dk/e-boeger/DL/Rapporter/Perspektiver_paa_kvinders_dagligdag_i_danske_faengsler_-_marts_2011.pdf.
- Mathiassen, C. (2011a). Mobning i barndommen – brændstof i organisering af voksenlivet? *I: Psykologisk Set*, 83, ss.5-17. København: Frydenlund.
- Mathiassen, C. (In progress). Mobningens spor – en analyse af virkningsforhold. *Kommer i Kofoed, J. & Søndergaard, D.M. (2012). Arbejdstitel: Mobningens kompleksitet. København: Hans Reitzels Forlag.*
- Mathiassen, C. & Viala, E.S. (2009). Erfaringer med mobning fra barndommen og det levede liv. *I: Kofoed, J. & Søndergaard, D.M. (red). Mobning – sociale processer på afveje. København: Hans Reitzels Forlag.*
- Leontjev, A.N. (1983): *Virksomhed, bevidsthed, personlighed*. USSR: Sputnik/Progres.
- Mauthner, M., Birch, M. Jessop, J. & Miller, T. (eds.) (2002). *Ethics in qualitative research*. Sage (reprint: 2008).
- Miller & Bell (2002). Consenting to What? Issues of Access, Gate-keeping and 'Informed' Consent. *In: Mauthner, M., Birch, M. Jessop, J. & Miller, T. (eds.) Ethics in qualitative research*. Sage.
- Ramos, M.C. (1989). Some ethical Implications of Qualitative Research. *Research in Nursing and Health*. Vol. 12., ss. 57-63.
- Richards, H.M. & Schwartz, L.J. (2002). Ethics of qualitative research: are there special issues for health services research? *Family Practice*. Vol. 19., nr. 2.
- Schlosser, J. A. (2008). Issues in Interviewing Inmates. Navigating the Methodological Landmines of Prison Research. *Qualitative Inquiry*. Vol. 14. Nr. 8, ss. 1500-1525.
- Tanggaard, L. (2007). Conversational Disobedience in Research Interviewing. *I: Tidsskrift for Kvalitativ Metodeudvikling*, Nr. 42, ss. 18-29.
- Thompson, B. (1995). Ethical Dimensions in Trauma Research. *The American Sociologist/Summer*.
- Thuesen, F. (2011). Navigating Between Dialogue and Confrontation: Phronesis and Emotions in Interviewing Elites on Ethnic Discrimination. *Qualitative Inquiry*. 17 (7), ss. 613-622.
- Tracy, S.J. (2010). Qualitative Quality: Eight "Big-Tent" Criteria for Excellent Qualitative Research. *In: Qualitative Inquiry*. 16 (10), ss. 837-851.
- Ugelvik, T. (2011). *Fangenes friheter: makt og motstand i et norsk fengsel*. Universitetsforlaget.
- Vygotsky, L.S. (1978): *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. Cole, M. John-Steiner, V., Scribner, S. & Souberman, E. (eds.). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.